

Vaišelgos Mindaugaičio vaizdinys Iliustruotame sąvade

VYTAS JANKAUSKAS

Vytauto Didžiojo universitetas, Katalikų teologijos fakultetas, Gimnazijos g. 7, 44260 Kaunas
El. paštas vytas.jankauskas@gmail.com

Straipsnyje analizuojamas Vaišelgos gyvenimo atvaizdavimas Iliustruotame sąvade, sukurtame XVI a. viduryje caro Ivano Rūsčiojo aplinkoje. Tai vienas pirmųjų Lietuvos istorijos epizodų, pavaizduotų šiame sąvade. Kadangi Maskvos dvaras tęsė dar Naugardo pirmajame metraštyje pradėtą koncepciją, jog Vaišelga buvo šventasis, jis perteiktas iliustruota hagiografija. Vaišelga vienuolyne vaizduojamas su nimbu. Būtina pabrėžti, kad Vaišelgos hagiografiniame cikle yra nemažai tendencingų netikslumų, prieštaraujančių XIII a. šaltiniams. Lietuviai dėsningsi buvo vaizduojami kaip pagony, prilyginami finougrių gentims, ignoruojant (nors žinant) Mindaugo krikštą, apie kurį tik neaiškiai užsimenama. Buvo kuriama koncepcija, kad Vaišelga krikštijo Lietuvą stačiatikišku būdu. Atitinkamai ir Polockas vaizduojamas kaip neteisėtai lietuvių užimtas Rusios centras (nors informacija ateina iš Naugardo pirmojo metraščio), kuris turėtų priklausyti Maskovijai. Tokios modifikacijos gali būti siejamos su Maskvos kaip trečiosios Romos ideologijos saugotojos atspindžiais, todėl Vaišelgos hagiografiją Iliustruotame sąvade reikėtų laikyti Maskvos propagandos atspindžiu.

Reikšminiai žodžiai: Vaišelga, šventasis, hagiografija, Ivanas Rūstusis, Iliustruotas sąvadas, propaganda

IVADAS

Nors Vaišelga, veikiausiai vyriausiasis Mindaugo sūnus, gyveno neilgai, dinamiški jo gyvenimo vingiai yra neeiliniai ir nusipelno atskiros studijos ar net monografijos. Visgi kaip anksčiau, taip ir dabar jis išlieka tėvo šešėlyje. Vaišelgos gyvenimas nedaug tyrinėtas, darbų apie jį beveik nėra, daugelis jų skirti tėvo Mindaugo politikai ir asmenybei. Vis dėlto galima išskirti istoriografijos įdirbį, kur Vaišelga yra paminimas [35, 113–115; 34, 37–39; 4, 173–222; 5, 349–437; 26, 26–37; 10, 44–76; 39, 117–127; 27, 11–28; 13–39; 20, 8–28; 21, 9–28; 18, 19–26; 7, 31–66; 14, 241–242; 253–259; 306; 25, 29–44; 9, 35–55; 3, 254–259; 30, 197–204; 8, 1–18; 16, 1–11; 15, 69–87 etc.]. Tiriant Vaišelgos gyvenimą pagrindiniai šaltiniai yra Rusios metraščiai, pirmiausia Haličo-Voluinės (Romanovičių) kronika [6] ir Naugardo pirmasis metraštis [33].

Enciklopedinės žinios apie Vaišelgos gyvenimą yra trumpos ir lakoniškos. Gimė apie 1230–1235 m., buvo nužudytas 1267 m. balandžio 17 d. Rusioje. 1264–1267 m. buvo Lietuvos didžiojo kunigaikščio. Valdydamas Naugarduką prieš 1254 m. tapo stačiatikiu ir vėliau – vienuoliu. Po Mindaugo ir brolių nužudymo 1263 m. pasitraukė į Pinską, vėliau padedamas Romanovičių kovojo dėl Lietuvos, o nužudžius Treniotą, tapo Lietuvos didžiojo kunigaikščio. Toliau bendradarbiavo su Romanovičiais, jų remiamas visiškai įsigalėjo Lietuvoje ir sunaikino pasipriešinimo židinius. Kartu su Švarnu Danilovičiumi puolė Mažąją Lenkiją, o su Livonija ir Ordinu palaikė taikius santykius. Vaišgelai valdant, jam pakluso Polockas ir Vitebskas, o Lietuvoje stiprėjo stačiatikių įtaka. Antrą kartą įstojo į vienuolyną ir galiausiai buvo nužudytas [14, 534]. Šiuos skurdžius duomenis būtų galima tikslinti, tačiau tam reikalingi papildomi tyrimai. Tačiau ir šių dienų istoriografijos kontekste Vaišelgos gyvenimas pristatytas labai realistiškai.

Būtina išskirti vieną aspektą – Vaišelgos gyvenimo vaizdavimą Haličo-Voluinės kronikoje ir Naugardo pirmajame metraštyje kryptingai kuriant jo kaip šventojo įvaizdį. Petro Toločko pastebėjo, kad jis atitinka hagiografinį kanoną [39, 117–127]. Iš pradžių pateikiamas rūstaus ir kraugeriško pagonio vaizdinys, kuris atsiverčia ir tampa romus kaip avinėlis, įstoja į vienuolyną, priverstinai jį palieka, tačiau pagal savo duotą įžadą sugrįžta po trejų metų. Galiausiai nužudomas (šiuose šaltiniuose mirtis nepateikiama kaip kankinystės aktas, bet kaip dviejų žmonių – Vaišelgos ir Levo Danilovičiaus – vaidas). To pakako, kad Romanovičių strategijoje būtų siekiama Vaišelgos kanonizacijos. Savo pretenzijas į Lietuvą jie galėjo grįsti tuo, jog šventasis jiems pavedė valdyti šią šalį. Visgi tai neįvyko.

Vaišelgos gyvenimas – vienas ankstyviausių Lietuvos istorijos epizodų, gana plačiai perteikiantis Lietuvos istoriją XVI a. Iliustruotame sąvade. Beje, naujausioje enciklopedijoje (elektroninėje versijoje) Vaišgelai skirtas straipsnis iliustruotas šv. Demetrijaus atvaizdu iš Laurušavo evangelijos viršelio, o straipsnis apie jo tėvą Mindaugą dar ir Iliustruoto sąvado miniatiūra, vaizduojančia Mindaugo nužudymą [12, 156–157]. Būtina pažymėti, kad Lietuvos istoriografijoje trūksta Iliustruoto sąvado miniatiūrų tyrimų. Paminėtiną Aleksejaus Martyniuko straipsnį, kuriame jis analizuoja Iliustruoto sąvado miniatiūras [31, 149–163], labiau tiktų laikyti įvadu į tai, kaip Iliustruotame sąvade vaizduojama Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorija. Kita vertus, Lietuvos istoriografijoje vis dažniau pasinaudojama Iliustruoto sąvado miniatiūromis tekstui pagyvinti. Tad verta atkreipti dėmesį į šį šaltinį.

Iliustruotas sąvadas (Licevoj letopisnyj svod) buvo sukurtas Ivano Rūsčiojo aplinkoje. Šiame metraštiname pasakojime perteikiama istorija nuo pasaulio sukūrimo iki Ivano valdymo laikotarpio. Jame pavaizduota biblinė Romos, Bizantijos ir Rusios istorija. Dėl savo apimties jis buvo kuriamas ilgą laiką. Sąvade yra per 16 tūkstančių miniatiūrų. Toks brangus kūrinys negalėjo būti tiražuojamas. Pirmiausia jis buvo skirtas pačiam carui ir jo artimiausiai aplinkai ir atspindėjo Ivano Rūsčiojo aplinkos idėjas [plačiau apie tai 24; 23; 36 etc.]. Šaltinis buvo kuriamas Livonijos karo metu (1558–1583) [40], todėl jis yra tendencingas Lietuvos atžvilgiu. Kita vertus, priešiškus turėjo derėti ir su Ivano Rūsčiojo kilme: jis buvo Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto moteriškos linijos palikuonis [plg. 22, 212–213]. Todėl santykis su Lietuvos istorija buvo kompliktuotas, nors pats caras neslėpė savo priešiško Lietuvos ir su ja nesitapatino.

Žvelgiant į teksto istoriją (nes šalia miniatiūrų yra ir tekstas), būtina padaryti tam tikras pastabas. Pirmiausia – pasakojimas paremtas Naugardo pirmojo metraščio žiniomis, kurios cirkuliavo Rytų Rusios metraštinėje tradicijoje. Šiame pasakojime nėra duomenų apie

Vaišelgos mirtį – jis baigiamas Lietuvos užėmimu [33, 85–86]. Iliustruoto sąvado teksto pagrindu tapo taip pat promaskvietišų tendencijų Nikono metraštis, sukurtas metropolito Danilo (1522–1539) [28, 206; 88–95]. Sąvadas išplėtė pasakojimą apie Vaišelgą, paminėdamas ir jo mirtį. Kai kurie pasakojimo elementai rodo, kad Nikono metraščio autorius galėjo daugiau žinoti apie Vaišelgą negu kiti Rytų Rusios metraščiai: Mindaugo nužudymas siejamas su krikščioniškojo kraujo praliejimu, Vaišelga perdavė valdžią Andrejui Danilovičiui (nurodomas teisingas Švarno tėvavardis) [37, 144]. Nikono metraščio ir Iliustruoto sąvado tekstai sutampa, yra tik neesminiai redakciniai neatitikimai.

Vaišelgos gyvenimas pavaizduotas 10 miniatiūrų cikle, kurios virsta vientisu pasakojimu, tačiau nėra visiškai susijusios su Mindaugo sūnumi [29, 230–239]. Šį ciklą galima traktuoti įvairiai. Epizode iš Lietuvos valdovų dvaro gyvenimo vaizduojama, kaip veikė valdovas, kokia buvo jo aplinka, kas vyko dvare po valdovo nužudymo. Būtina pažymėti, kad valdovo dvaro gyvenimas čia perteikiamas intensyviai ir ryškiai. Kita vertus, daug dėmesio skiriama pačiam Vaišelgai, jis vaizduojamas kaip šventasis. Tai leidžia pasakojimą įvardyti iliustruota hagiografija, kai miniatiūros atskleidžia kur kas daugiau negu prierašai prie jų.

Šio darbo tikslas – Iliustruotame sąvade pavaizduoto Vaišelgos gyvenimo analizė.

ILIustruota VAIŠELGOS HAGIOGRAFIJA

Vaišelgos gyvenimo fragmente akivaizdžiai kuriamas šventojo vaizdinys: Vaišelga vaizduojamas su nimbu, o pasakojimas apie jį atitinka šventojo vaizdavimo kanoną. Nors pasakojimas nėra labai tikslus, tačiau perteikia esminius jo gyvenimo epizodus. Vaišelgos gyvenimas tiesiogiai siejamas su Lietuvos istorijos vaizdavimu. Čia galime įžvelgti Maskvos elito požiūrį į Lietuvos istoriją. Būtina pažymėti, kad atsisakyta legendinio pasakojimo apie Lietuvos valdovus, tačiau kai kurie epizodai buvo pavaizduoti, o Saulės mūšio vaizdai trijose miniatiūrose papildė Lietuvos istoriografiją [2, 45]. Lietuvos istorijos pradžia labiausiai siejama su Mindaugo žūtimi ir Vaišelgos gyvenimu. Didesnė pasakojimo teksto dalis atitinka Naugardo metraštinę tradiciją, tačiau įvykius vaizduojančios miniatiūros siejamos su Ivano Rūsčiojo aplinka, todėl joms turi būti skirtas ypatingas dėmesys.

Pasakojimas apie Vaišelgą prasideda 1264 m. trumpa žinute apie Mindaugo žūtį, kuri iliustruojama miniatiūra, vaizduojančia Mindaugo nužudymą (1 pav.). Žinutėje teigiama, kad Lietuvoje buvo maištas, kurio metu susitarę Mindaugo giminaičiai jį nužudė. Pirmame plane vaizduojamas nukritęs kraujuojantis Mindaugas ir jį apsupę žmonės: trys iš jų kalavijais vykdo žmogžudystę, o kiti tai

1 pav. Mindaugo nužudymas

2 pav. Tautvilo nužudymas

3 pav. Lietuvių kunigaikščio paskyrimas Polocko valdytoju

stebi. Antrame plane, ne mažiau svarbiai, pavaizduotos dvi žmonių grupės galėjo simbolizuoti susiskaldžiusią Lietuvos visuomenę. Tai pasakojimo apie Vaišelgą pradžia [29, 230].

Antroji miniatiūra chronologiškai tęsė pasakojimą apie įvykius po Mindaugo mirties. Dėmesys sutelktas į Polocką ir jo kunigaikščius. Mindaugo žudikai, pavydėdami Polocko kunigaikščiui turtų, jį nužudė, o Polocko bajorus suėmė ir reikalavo išduoti Tautvilo sūnų, tačiau šis su savo palyda pabėgo į Naugardą. Miniatiūros pirmame plane, dešinėje, vaizduojamas Tautvilo nužudymas: kunigaikštis parkritęs kraujuoja, o žudikai (3 asmenys su kalavijais, iš kurių vienas užsimojęs) jį bando pribaižti (2 pav.). Kairėje – lietuvių įkalinti Polocko bajorai, sėdintys nedidelėje patalpoje. Antrame plane matomos ginkluotų lietuvių ir polockiečių intensyvios derybos dėl Tautvilo sūnaus išdavystės. Trečias planas padalytas į dvi dalis: dešinėje pavaizduotos besitęsiančios derybos, kairėje – Tautvilo sūnus, su palyda bėgantis iš Polocko į Naugardą [29, 231].

Trečioji miniatiūra tęsia pasakojimą apie Polocką. Užrašas teigia, kad lietuviai Polocke pasodino savo kunigaikštį, o bajorus, sulaikytus nužudžius kunigaikštį Tautvilą, paleido. Pirmojo plano kairėje pavaizduotas soste sėdintis kunigaikštis, apsuptas lietuvių (kairėje nuo kunigaikščio, vaizduojami be barzdų) ir polockiečių (į dešinę nuo kunigaikščio, daugiausia barzdėti vyrai). Dešinėje pirmo plano pusėje vaizduojami iš Polocko kunigaikščio dvaro pasitraukiantys paleisti bajorai. Antrame plane matomos derybos: lietuvių ir polockiečių bajorų grupės derasi dėl lietuvių pretendento į Polocko kunigaikščio sostą (3 pav.) [29, 232].

Tik ketvirtoje miniatiūroje pereinama prie pasakojimo apie kunigaikštį Vaišelgą. Miniatiūros tekstas sąlyginai ilgas ir gana išsamiai nupasakoja Vaišelgos ankstyvą

gyvenimą: Mindaugas turėjo sūnų Vaišelgą, kuris viską paliko ir patraukė į Sinajaus kalną, apsikrikštijo, išmoko rašto, tapo vienuoliu, atsidavusiu ir atlikusiu daugybę gerų darbų, vienuolyne išbuvo 10 metų. Vaišgelgos gyvenimą vaizduojanti miniatiūra turi du planus. Pirmame plane Vaišelga palieka tėvo dvarą, motiną ir visa, kas susiję su pasaulietiškuumu. Vaizduojamas Vaišgelgos ir Mindaugo, kurio gestai rodo ekspresiją, pokalbis. Kalbėdamas Vaišelga palieka tėvo dvarą (4 pav.). Antras planas padalytas į tris fragmentus. Pirmame Vaišelga, įlipęs į vandens telkinį, yra pakrikštijamas dvasininko. Čia Vaišelga pirmą kartą vaizduojamas su nimbu. Antrame Vaišelga išventinamas į vienuolius nukerpant plaukų sruogą. Trečias fragmentas vaizduoja Vaišelgą vienuolyne su Šventuoju Raštu [29, 233]. Taigi Vaišgelgos kaip šventojo gyvenimas prasideda iškart palikęs tėvo dvarą.

Penktosios miniatiūros tekstas leidžia suprasti, kad tarp Vaišgelgos ir tėvo dvaro buvo išlikęs ryšys. Tekste rašoma, kad Mindaugas bandė įkalbėti savo sūnų grįžti į dvarą, tačiau Vaišelga išėjo ir pasistatė sau vienuolyną, kuriame gyveno su krikščionimis, dirbdamas Dievui. Miniatiūra padalyta į du aiškius planus: pirmo plano kairėje pavaizduotas Mindaugo ir Vaišgelgos pokalbis dvare, o dešinėje – Vaišelga palieka Mindaugo dvarą (Vaišelga vaizduojamas už pastato ribų – prie įėjimo). Pirmą ir antrą planą jungia keliaujančio Vaišgelgos figūra. Antro plano dešinėje pavaizduota vienuolyno statyba: Vaišelga vienuolyno kieme, aplink cerkvę (maskvietiško stiliaus) vis dar vyksta statybos darbai, juos simbolizuoja vyrai su kirviais (5 pav.). Kairėje vaizduojamas Vaišgelgos gyvenimas vienuolyne – jis meldžiasi savo celėje prieš Išganytojo ikoną [29, 234].

Šeštosios miniatiūros ilgo teksto dalis perkeliama prie septintosios miniatiūros. Pasakojimas vyksta jau 1265 metais. Rašoma, kad išgirdęs apie tėvo mirtį ir labai nuliūdęs Vaišelga tarė: „Tu, Viešpatie Dieve, matai šią neteisybę ir išaukštink Savo vardą, kad nesigirtų bedieviai savo nešvara, ir duok man

4 pav. Vaišelga palieka tėvo dvarą ir tampa vienuoliu

5 pav. Vienuolyno statybos

6 pav. Vaišelga palieka vienuolyną

7 pav. Vaišelgos kova

pagalbos ir jėgų žygiuoti prieš juos už Tavo šventąjį vardą, kad visur pašventintas būtų Tavo šventasis vardas.“ Ir nusiėmė Vaišelga vienuolio apdarą, pasižadėjęs po trejų metų jį vėl užsivilkti, niekaip nenusižengdamas vienuolystės nuostatoms ir taisyklėms. Miniatiūra padalyta į du planus, pasakojimas pradedamas nuo antro plano. Jame vaizduojama, kad pas Vaišelgą į vienuolyną atvykęs pasaulietis pasiuntinys praneša apie tėvo nužudymą (dešinėje antro plano pusėje, į kurią rodo pasiuntinio pirštas, pavaizduota mirusio Mindaugo galva). Pirmame plane rodomi tolesni įvykiai: dešinėje pirmo plano pusėje Vaišelga meldžiasi savo celėje prieš Išganytojo ikoną, pasidėjęs prieš save knygą, ir prašo Dievo pagalbos įvykdyti teisingumą, kairėje pirmo plano pusėje Vaišelga vaizduojamas nusiėmęs vienuolio apdarą. Atkreiptinas dėmesys, kad išgirdamas liūdną žinią Vaišelga dar vaizduojamas su nimbu, o davęs įžadą ir išeidamas iš vienuolyno – jau be nimbo (6 pav.) [29, 235].

Septintoji miniatiūra vaizduoja Vaišelgos kovą (7 pav.). Aiškinamajame tekste sakoma, kad, surinkęs didelę kariuomenę, sutelkęs savo tėvo Mindaugo bičiulius ir draugus, Vaišelga patraukė prieš pagonis lietuvius ir estus ir įveikė juos savo galybe. Miniatiūros antro plano kairėje pusėje Vaišelga vaizduojamas pasauliečio kunigaikščio apdaru būryje ginkluotų vyrų, simbolizuojančių Mindaugo bičiulius ir draugus. Jie žvelgia į kalbantį Vaišelgą, kuris veikiausiai kviečia veikti. Dešinėje pusėje vaizduojamas Vaišelgos su kariuomene žygis. Pirmo plano vaizdai taip pat padalyti į dvi dalis. Kairėje pusėje Vaišelga susiduria su pagonimis – moterimis ir vyrais. Jų priekyje stovi vyriškis kunigaikščio rūbais. Dešinėje pusėje Vaišelgos kariuomenė nugalė pagonis. Pirmiausia pavaizduotas kunigaikštis, toliau – jo aplinkos žmonės. Nors tai nėra kovos scena, akivaizdu, kad čia norėta parodyti, kaip Vaišelga valdovo dvare įvykdo teisingumo aktą [29, 236].

Aštuntąją miniatiūrą lydi labai trumpas tekstas. Pasak jo, Vaišelga Lietuvoje išbuvo visą vasarą, čia jis pakrikštijo daug žmonių, statė cerkves ir steigė vienuolynus (8 pav.). Pati miniatiūra padalyta į du planus. Pirmo plano kairėje pusėje Vaišelga su savo kariuomene žiūri, kaip krikštijami į vandens telkinį sulipę lietuviai. Antrame plane Vaišelga su savo kariais duoda nurodymus statyti cerkves ir vienuolynus. Vėlgį sakralinė architektūra pavaizduota maskvietiško stiliaus [29, 237].

Devintoji miniatiūra skirta dviem įvykiams nupasakoti. Tą patį perteikia ir tekstas: dalis lietuvių nebuvo patenkinti Vaišgelgos viešpatavimu, todėl su šeimomis pasitraukė į Pskovą ir priėmė krikštą. Vaišelga valdžią Lietuvoje perleido vaivadais Andrejui Danilovičiui, kurį padarė didžiuoju kunigaikščiu. Miniatiūra atvaizduoja būtent šiuos veiksmus. Antro plano kairėje pavaizduoti į Pskovą atbėgę lietuviai su šeimomis (9 pav.), dešinėje – lietuvių krikštas vandens telkinyje. Pirmame miniatiūros plane – Vaišgelgos valdžios atsisakymo scena: centre stovi Vaišelga su savo kariais, į kairę nuo jo pavaizduotas naujas didysis kunigaikštis Andrejus Danilovičius su aplinka. Vaišelga stovi atsigręžęs į savo pavaldinius, tarp jų vyksta dialogas: Vaišelga kalba, o pavaldiniai nuolankiai jo kažko prašo – galbūt, kad kunigaikštis jų nepaliktų [29, 238].

Paskutinė dešimtoji miniatiūra pasakoja ilgą istoriją – nuo Vaišgelgos išvykimo iš didžiojo kunigaikščio dvaro iki jo mirties. Miniatiūros tekste sakoma, kad Vaišelga sugrįžo į savo vienuolyną, apsivilkę juodą vienuolio apdarą ir atsidėjo atkakliam ir sunkiam vienuolio gyvenimui, o po daugelio darbų gilioje senatvėje atidavė sielą Viešpačiui (10 pav.). Tai vaizduojanti miniatiūra vėl padalyta į du planus. Antro plano centre vaizduojamas raitas kunigaikštis, grįžtantis į vienuolyną. Dešinėje pusėje iš valdovo dvaro jį išlydi buvę valdiniai, kairėje pusėje matome maskvietiško tipo cerkvę. Tai rodo, kokią Lietuvą Vaišelga paliko. Pirmas miniatiūros planas padalintas į tris

8 pav. Lietuvos krikštas ir vienuolynų statyba

9 pav. Lietuviai Pskove. Vaišelga atsisako valdžios

10 pav. Vaišelgos grįžimas į vienuolyną ir mirtis

dalį. Kairėje dalyje pavaizduotas jaunuolis Vaišelga, besirengiantis vienuolio apdarą. Čia jis vėl su nimbu. Centre – prieš Išganytojo paveikslą besimeldžiantis Vaišelga, vaizduojama vienuolio veikla. Dešinėje – Vaišelgos laidojimo, palydovai ir laidojusių dalyviai atnešę jį prie kapo rūšio. Čia Vaišelga jau nebe jaunuolis, bet senyvas vyriškis, nugyvenęs ilgą gyvenimą [29, 239].

Reikia pasakyti, kad hagiografinis Vaišelgos miniatiūrų ciklas neatitinka turimų ankstyvų XIII a. duomenų apie šį kunigaikštį. Šis ciklas tik iš dalies atliepia tas žinias, pagal kurias konstruojamas istorinis Vaišelgos vaizdiny. Būtina pabrėžti, kad šiuo atveju susiduriame su Rytų Rusios Vaišelgos gyvenimo interpretacija, iš dalies paremta šaltinių žiniomis, iš dalies pritaikyta Ivano Rūsčiojo dvaro poreikiams. Toks Vaišelgos vaizdavimas turėjo realizuoti propagandinius Maskvos siekius Lietuvos atžvilgiu.

VAIŠELGOS HAGIOGRAFIJOS MASKVIETIŠKOS INTERPRETACIJOS BRUOŽAI

Nors pagrindinę teksto dalį sudaro iš Naugardo pirmojo metraščio kilusi žinutė apie Vaišelgą, tačiau ji buvo interpretuojama, papildoma ir pristatoma savaip, t. y. perdaryta ir pritaikyta Maskvos naratyvui. Susidomėjimas lietuviška medžiaga buvo dėsningas, kadangi jis buvo būdingas Maskvoje buvusiems Gediminaičiams. Akcentuojami ir XIII a. Lietuvos kunigaikščiai, ypač nusipelnę stačiatikybei, tokie kaip Vaišelga ar Daumantas [1, 186–187]. Iliustruoto sąvado tyrinėtojai neabejoja šio šaltinio tendencingumu. Jis turėjo atspindėti oficialią Maskvos ideologiją, todėl jame matome daugybę maskvietiškos politikos bruožų. Šaltinio idėja paremta Maskvos išskirtinumo naratyvu, kuris yra vedamas nuo Vladimiro Sviatoslavovičiaus. Regione ir buvusios Kijevo Rusios erdvėje Maskva turėjo užimti išskirtinę vietą. Maskvai besipriešinančios kunigaikštystės pristatomos negatyviai. Pagrindinė figūra šiame naratyve – Ivano Rūsčiojo paveikslas. Su jo pažiūromis derintas Iliustruoto sąvado tekstas, todėl jame matome išskirtinį caro portretą. Caras – tai telkianti jėga, Dievo išrinktasis žemėje ir Dievo malonės laidas. Metraščio teksto ir miniatiūrų ideologinis pasakojimas atspindi Maskvos interesus [32, 257–258].

Būtent tokia kontekste reikia vertinti ir Vaišelgos hagiografinį miniatiūrų ciklą. Manytina, kad nukrypimai nuo istorijos šaltinių yra neatsitiktiniai. Tai Maskvos ideologijos raiška Vaišelgos gyvenimo pasakojime. Šalia iliustruotos ir įsivaizduojamos istorijos reikia turėti omenyje, kad interpretacijos buvo dėsningos ir susijusios su Maskvos dvaro, o ypač Ivano Rūsčiojo, politiniais siekiais.

Nuo XV a. pabaigos prasidėję nuolatiniai karai tarp Maskvos ir Lietuvos tapo priešiškos propagandos vienas kito atžvilgiu terpe. Maskva nemėgo Lietuvos, kaip ir Lietuva Maskvos. Taigi vieni į kitus žvelgė itin kritiškai. Vis dėlto reikia pažymėti, kad Maskvai buvo labai sudėtinga, kadangi ji žvelgė į Lietuvą kaip Rusios žemių neteisėtą valdovę. Tai puikiai

atsispindėjo dar Ivano III pradėtoje diskusijoje dėl „visos Rusios valdovo“ titulo formuluo-tės, kuri kėlė įtampą ir nerimą Lietuvos didiesiems kunigaikščiams ir Ponų Tarybai [plg. 11, 481]. Maskva bandė įtvirtinti savo pozicijas ir per istorinį pasakojimą Iliustruotame sąvade, pakreipdama istoriją Maskvos naratyvui naudinga linkme.

Hagiografiniam pasakojimui Vaišelga pasirinktas neatsitiktinai. Maskvos, kaip trečiosios Romos ideologijos saugotojos, vaidmuo Europoje buvo išskirtinis. Maskvėnai save suvokė kaip buvusios Bizantijos imperijos tęsėjus, todėl prisiėmė išskirtinį vaidmenį – ginti ne tik savo valstybės struktūrą, tačiau ir ortodoksinį tikėjimą. Tai ne tik koreliavo su stačiatikybės gynėjų pozicija, tačiau ir papildė Maskvos kaip trečiosios Romos koncepciją, kuri buvo itin gyvybinga Ivano Rūsčiojo valdymo laikotarpiu [38, 80–93]. Būtent šiame kontekste reikia vertinti Vaišgelgos kaip šventojo vaizdavimą Iliustruotame sąvade. Pakankamai neutralus Naugardo pirmojo metraščio pasakojimas, perteikiantis Vaišgelgos gyvenimą, maskvietiškos ideologijos kontekste yra užaštrintas, ypatingą dėmesį sutelkiant į vizualinę pasakojimo rai-dą. Tai ne istorinis, o propagandinis tekstas, turintis tam tikrą istoriškumo bruožų.

Pirmiausia reikia paminėti Vaišgelgos ir Rusios santykius. Iliustruoto sąvado pasakoji-me Rusios veiksnys Vaišgelgos hagiografijoje yra eliminuotas. Jo santykiai su Romanovičiais čia niekaip neatsispindi. Žinoma, galima daryti prielaidą, kad šiaurės rytų Rusijoje Haličo-Voluinės metraštinė tradicija buvo nežinoma. Tačiau kai kurie Nikono metraščio fragmen-tai rodo, kad kuriant kompiliaciją kažkokios žinių nuotrupos visgi buvo. Viena vertus, gali-ma teigti, kad Romanovičiai apskritai mažai figūruoja Rytų Rusios metraštinėje tradicijoje. Tačiau ne mažiau svarbu pabrėžti, kad tam tikros žinios rodo, kad rengiant Nikono metraš-tį kažkokie duomenys buvo panaudoti (Mindaugo krikštas, sosto perdavimas Danilovičiui). Iliustruotas sąvadas beveik nekalba apie Romanovičius Rusios istorijoje, ir tai galima lai-kyti siekiu eliminuoti žinias apie pietvakarių Rusią. Tokia pozicija nėra atsitiktinė. Ji gali būti susijusi tiek su Maskvos kaip Rusios vienijimosi centro ideologine pozicija, tiek ir su ribotomis žiniomis apie kitas Rusios žemes XIII amžiuje. Kiti galingi centrai, galėję dezin-tegruoti Rusią, buvo ignoruojami, jų stengiamasi nepastebėti. Tai nėra griežta Iliustruoto sąvado taisyklė, tačiau tai jam būdinga. Toks ryškus XIII a. Rusios veikėjas kaip Danila Romanovičius šio sąvado autorių liko beveik nepastebėtas. Ir nors tai daro Vaišelgą žymiai savarankiškesnį Iliustruoto sąvado veikėją, tai neatitinka istorinių faktų. Šią mintį galime išplėsti prisimindami Iliustruoto sąvado fragmentą, kuriame Vaišelga, įvykdęs teisingumą po tėvo mirties, atsisako sosto. Valdžią jis perduoda vaivadaui Andrejui Danilovičiui. Šis asmuo nėra žinomas XIII a. istorijoje. Yra žinoma, kad Vaišelga valdžią perdavė Švarnui Danilovičiui. Būtina pažymėti, kad Švarnas buvo Vaišgelgos svainis. Tai, jog Vaišgelgos ipėdi-nio tėvavardis išliko tikslus, leidžia numanyti, kad Iliustruoto sąvado autoriai žinojo, kam Vaišelga perdavė valdžią, tačiau vengdami į Lietuvos vidaus santykius įtraukti Romanovičių dinastijos atstovus, nusprendė Vaišgelgos ipėdinį pakeisti kitu asmeniu (nors ir išlaikydami buvusios tapatybės elementą – tėvavardį), pažemindami jo statusą iš kunigaikščio į vaivadą.

Maskva siekė įsitvirtinti ne tik Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėse, bet ir isto-riniame pasakojime. Būtent todėl Romanovičių dinastijos atstovų dalyvavimas Vaišgelgos gyvenime eliminuotas (nors apie jį tikriausiai buvo žinoma). Maskvai visiškai nerūpėjo, kad Vaišgelgos hagiografija iš esmės buvo pakeista. Atsisakius smurtinės Vaišgelgos mirties pasakojimo, reikėjo pateikti kitą variantą. Buvo sukurtas vienuolio Vaišgelgos, atsidėjusio mal-dai ir vienuolio gyvenimo reikalavimams, paveikslas. Toks dvasiniams reikalams atsi-dėjęs vienuolis ir mirė kaip iškylus pasišventėlis ir asketas. Iliustruotas sąvadas, plėtodamas Nikono metraščio papildymus, siekia padidinti Vaišgelgos, kaip stačiatikių šventojo, svarbą.

Taip pat būtina paminėti Polocko problemą Vaišelgos hagiografiniame pasakojime. Ji buvo aktuali tarptautinių santykių kontekste, kadangi Ivano Rūsčiojo valdymo metu Polockas buvo užimtas [plg. 41, 5–12]. Dvi Polockui skirtos miniatiūros, nors ir susijusios su įvykiais Lietuvos valstybėje po Mindaugo mirties, tačiau iš Vaišelgos hagiografinio pasakojimo konteksto iškrenta. Būtina pabrėžti, kad čia tęsiama Naugardo pirmojo metraščio pasakojimo tradicija. Kunigaikščio Tautvilo nužudymas ir bandymas suimti jo sūnų, taip pat Polocko bajorų įkalinimas parodomas kaip lietuvių smurtas Polocke. Tai maskvietiškos ideologijos versija. Taip Polockas iš Lietuvos kunigaikščių konfliktų arenos virto Lietuvos ekspansijos vaizdiniu. Tą nesunku pagrįsti. Antrojoje Polockui skirtoje miniatiūroje lietuvių jo žemių valdytoju paskiria savo kunigaikštį, o tai turėtų būti suvokta kaip priešiškas ir neteisėtas Polocko atžvilgiu Lietuvos veiksmas. Vertinant tokiam kontekste, Maskva turėtų būti teisėta Polocko žemių valdytoja, o Lietuva tebuvo nepriimtinas istorijos epizodas.

Svarbu pabrėžti ir tai, kokiame kontekste vaizduojama Lietuva. Vykdydamas teisingumą dėl tėvo mirties Vaišelga įsiveržė į lietuvių ir estų žemes. Tokių duomenų nėra XIII amžiaus šaltiniuose. Tačiau jie taip pat atsirado neatsitiktinai. Būtina pabrėžti, kad jau X a. po Vladimiro Sviatoslavovičiaus krikšto estai (ir visos kitos finougrų gentys metraščiuose įvardytos terminu čudai) buvo laikomi pagonimis [17, 231–257]. Toks stereotipinis požiūris į šias gentis išsilaikė ir vėlesnėje Rusios metraštinėje tradicijoje. Būtent į tokį kontekstą pateko ir Lietuvos klausimas. Iliustruoto sąvado autoriai ignoravo Lietuvos krikšto temą Mindaugo laikais (nors Nikono metraštyje apie Mindaugo krikštą užsiminta) ir vaizdavo Vaišelgos kovą su lietuviais, kurie buvo tokie patys pagonys kaip ir finougrai.

Paskutinis ryškus XIII a. Vaišelgos gyvenimo aprašymo skirtumas yra susijęs su jo kaip Lietuvos krikštytojo vaidmeniu. Apie tai neužsimena nei Romanovičių kronika, nei Naugardo pirmasis metraštis, tad šis vaizdinys atsirado Nikono metraščio ir Ivano Rūsčiojo aplinkoje. Be abejo, jis turėjo būti ideologinio pobūdžio. Maskvos dvaras siekė pabrėžti, kad Lietuva potencialiai buvo stačiatikiška. Tai jis darė ne tik nurodydamas stačiatikius valdovus, tokius kaip Vaišelga ir Andrejus Danilovičius, tačiau ir išplėsdamas vaizdinį, jog Lietuva XIII a. buvo krikštijama pagal stačiatikių tradiciją. Tai, jog Lietuvoje buvo steigiamos stačiatikių cerkvės ir vienuolynai, rodo Ivano Rūsčiojo siekį išplėsti savo įtaką ne tik Lietuvos Rusios žemėse, bet ir visoje Lietuvoje. Kaip aktyvus stačiatikybės gynėjas ir Dievo parinktas tautai caras Ivanas Rūstusis turėjo rūpintis visais stačiatikių reikalais šioje Europos dalyje. Galbūt tai galima laikyti tam tikra politine programa, susijusia su Jogailaičių dinastijos išmirimu. Žygimantas Augustas gyveno ir mirė nepalikęs teisėto įpėdinio. Tikriausiai caras matė galimybę išplėsti valdžią Lietuvoje. Stačiatikiškos Lietuvos koncepcija turėjo suartinti Maskvą ir Lietuvą, o tai leistų užvaldyti visą Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę, neapsiribojant jos rusėniškomis žemėmis. Nors kituose metraščiuose taip pat kalbama apie Lietuvos kunigaikščių kilmę iš Rusios, tačiau stačiatikiškos Lietuvos koncepcija pagilino Maskvos pretenzijas į Lietuvą. Toks požiūris ne tik pagrindė Maskvos kaip trečiosios Romos koncepciją, bet akivaizdžiai liudijo Ivano Rūsčiojo imperines pretenzijas Lietuvos atžvilgiu.

IŠVADOS

1. Vienas pirmųjų išplėtotų lituanistinių Iliustruoto sąvado miniatiūrų ciklų yra skirtas Vaišgelai. Jame vaizduojamas Mindaugo nužudymas, įvykiai po Mindaugo mirties Polocke, tačiau pagrindinis tikslas – pavaizduoti Vaišelgos gyvenimą. Ciklas turi labai aiškų hagiografinį modelį ir Vaišgelą traktuoja kaip šventąjį (vaizduojamas su nimbu vienuolyno ribose).

Visgi iliustruotame sąvade perteiktas hagiografinis Vaišelgos gyvenimas yra netikslus, jame yra modifikacijų, prieštaraujančių XIII amžiaus žinioms apie šį kunigaikštį.

2. Vaišelgos hagiografinio pasakojimo modifikacijos nėra atsitiktinės – jos atitinka maskvietiską ideologijos kryptį. Maskvietiškoje aplinkoje kurtas Vaišelgos paveikslas buvo apvalytas nuo nereikalingų „apnašų“ – atsisakyta Vaišelgos ryšių su Romanovičių dinastijos atstovais. Buvo kuriamas alternatyvus Vaišelgos vaizdinys. Jis užkariavo lietuvius ir finougurus ir skleidė tarp jų stačiatikių tikėjimą, taip kurdamas stačiatikiškos Lietuvos koncepciją, palankią Ivano Rūsčiojo pasaulio matymui. Vaišelgos hagiografiniame pasakojime paliesta ir aktuali Polocko tema. Akivaizdu, kad Polockas buvo traktuojamas kaip lietuvių neteisėtai užimtas Rusios centras, kuris turi priklausyti Maskvai ir būti trečiosios Romos orbitoje.

Gauta 2026 05 03

Priimta 2026 07 08

Literatūra

- [1] BARANAUSKAS, Tomas. Gedimino kilmė: tarp legendų ir istorijos. *Lituanistica*, 2024, T. 70, Nr. 137, p. 181–198.
- [2] BARANAUSKAS, Tomas; ZABIELA, Gintautas. *Saulės mūšio pėdsakų paieškos*. Vilnius: Lietuvos archeologijos draugija, 2016.
- [3] BARONAS, Darius. Katalikiška ir stačiatikiška Lietuva XIII a. *Lietuvos valstybės susikūrimas europiniame kontekste*. Sud. R. Petrauskas. Vilnius: Versus aureus, 2008, p. 254–259.
- [4] BUČYS, Algimantas. *Seniausioji lietuvių literatūra: Mindaugo epocha*. Poliparadigminė Viduramžių kultūrinių konfliktų studija. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2009.
- [5] BUČYS, Algimantas. *Seniausiosios lietuvių literatūros istorija ir chrestomatija*. Vilnius: Versus aureus, 2012.
- [6] *Chronica Galiciano-Voliniana (Chronica Romanoviciana) = Kronika Halicko-Wołyńska (Kronika Romanowiczów)*. Monumenta Poloniae Historica, Nova Series, Vol. XVI. Ed. D. Dąbrowski, A. Jusupović. Kraków–Warszawa: Polska Akademia Umiejętności, 2017.
- [7] DĄBROWSKI, Dariusz. Powieść o Wojsielku. Szkic historiograficzny. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos šaltiniai. Faktas. Kontekstas. Interpretacija*. Sud. A. Dubonis. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2007, p. 31–66.
- [8] DEDIALA, Ričardas. Sumaišties laikotarpis XIII a. pab. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje: 1285 m. Daumanto atvejis. *Lituanistica*, 2024, T. 70, Nr. 135, p. 1–18.
- [9] DUBONIS, Artūras. *Traidenis: Monarcho valdžios atkūrimas Lietuvoje 1268–1282*. Vilnius: LII leidykla, 2009.
- [10] GOLDFRANK, David M. Lithuanian Prince-Monk Vojšėlk: A Study of Competing Legends. *Harvard Ukrainian Studies*, 1988, Vol. 11, No. 3–4, p. 44–76.
- [11] GUDAVIČIUS, Edvardas. *Lietuvos istorija*. T. 1: Nuo seniausių laikų iki 1569 metų. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1999.
- [12] GUDAVIČIUS, Edvardas. *Mindaugas. Visuotinė lietuvių enciklopedija*. T. XV: Mezas–Nagurskiai. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 2009.
- [13] GUDAVIČIUS, Edvardas. *Mindaugas*. Vilnius: Žara, 1998.
- [14] GUDAVIČIUS, Edvardas. Vaišelga, Vaišvilas. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. T. XXIV: Toljatis–Venizelas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 2014.
- [15] JANKAUSKAS, Vytas. Prince Voyshelk as a Local Saint. Between Chronicles, Oral History, and Hagiography. *Saints in the Slavic Christian World (900–1400). Assessing Culture, Power, Religion and*

Language in Slavic Hagiographies and Religious Literature. Ed. M. Dragnea, W. Kowalski, E. Saggau. Berlin: Peter Lang, 2025, p. 69–87.

[16] JANKAUSKAS, Vytautas. Traidenis: Kelios periferinės pastabos dėl valdymo pradžių. *Lituanistica*, 2025, T. 71, Nr. 1, p. 1–11.

[17] MÄGI, Marika. The Origin of Rus' and the Question of Balto-Finnic Role in This Process. *Ранние государства Восточной Европы. Древняя Русь и средневековая Европа: Происхождение государств*. Ред. Татьяна Николаевна Джексон. [MÄGI, Marika. *Rannie gosudarstva Vostočnoj Evropy. Drevnââ Rus' i srednevekovââ Evropa: Proishozhdenie gosudarstv*. Red. Tat'jana Nikovlaevna Džekson. Москва: Дмитрий Пожарский университет, 2016, с. 231–257.]

[18] MICKŪNAITĖ, Giedrė. *Imitatio Viri Sancti* arba Vaišelgos pėdsakų beiėsant. *Acta Academiae Artium Vilnensis* 35: *Pirmavaizdis ir kartotė: vaizdinių transformacijos tyrimai*, 2004, p. 19–26.

[19] SMORAĞ-RÓŻYCKA, Małgorzata. Miniatury, Ewangeliarza Ławryszewskiego, Zagadnienie Styłu. *Folia Historiae Artium*, 1992, Vol. 28, s. 13–39.

[20] SMORAĞ-RÓŻYCKA, Małgorzata. Romans chrześcijański Barlaam i Jozafat w kulturze Średniowiecznej Europy. Uwagi o dwóch miniaturach w Ewangeliarzu Ławryszewskim. *Slavia Orientalis*, 1993, T. 42, Nr. 1, s. 8–28.

[21] SMORAĞ-RÓŻYCKA, Małgorzata. Ruś Halicko-Włodzimierska i Litwa w XIII wieku. Związki polityczne i artystyczne. *Sztuka kresów Wschodnich*. T. 2: *Materiały sesji naukowej* (Kraków, Maj 1995). Ed. J. K. Ostrowski. Kraków: Text, 1996, s. 9–28.

[22] TĘGOWSKI, Jan. *Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów*. Ser. Biblioteka Genealogiczna. T. 2. Poznań–Wrocław: Wydawnictwo Historyczne, 1999.

[23] AMOCOB, Александр Александрович. *Лицевой летописный свод Ивана Грозного: Комплексное кодикологическое исследование*. Москва: Едиториал УРСС, 1998. [AMOSOV, Aleksandr Aleksandrovič. *Licevoj letopisnyj svod Ivana Groznogo: Kompleksnoe kodikologičeskoe issledovanie*. Moskva: Editorial URSS, 1998.]

[24] АРЦИХОВСКИЙ, Артемий Владимирович. *Древнерусские миниатюры как исторический источник*. Москва: Издание МГУ, 1944. [ARCISOVSKIJ, Artemij Vladimirovič. *Drevnerusskie miniatjury kak istoričeskij istočnik*. Moskva: Izdanie MGU, 1944.]

[25] БАРАНАУСКАС, Томас. *Новоградок в XIII в.: История и мифт. Castrum, Urbis Et Bellum*: Збірник наукових прац, присвячаєцца пам'яті професора Міхася Ткачова. Ред. Г. Семянчук, А. Мяцельскі. Баранавічы: Баранавіцкая ўзбуйненая друкарня, 2002, с. 29–44. [BARANAUSKAS, Tomas. *Novogradok v XIII v.: Istoriâ i mifm. Castrum, Urbis Et Bellum*: Zbornik navukovyh prac. prysvâčaeцца пам'яті професора Міхася Ткачова. Ред. G. Semânčuk, A. Mâcel'ski, Baranavičy: Baranavickaâ ūzbujnenaâ drukarnâ, 2002, с. 29–44.]

[26] ВІЛКУЛІ, Тетяна Леонідівна. Галицько-Волинський літопис про постриження литовського князя Войшелка. *Український історичний журнал*, 2007, Т. 4, с. 26–37. [VILKUL, Tetâna Leonidivna. Galic'ko-Volins'kij litopis pro postrizennâ litov's'kogo knâzâ Vojselka. *Ukrâins'kij istoričnij žurnal*, 2007, T. 4, с. 26–37.]

[27] КИБИНЬ, Алексей Сергеевич. Литовский князь и индийский царевич: В поисках сходства (история о Войшелке). *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*, 2011, T. 2(10), с. 11–28. [KIBIN', Aleksej Sergeevič. Litovskij knâz' i indijskij carevič: V poiskah shodstva (istoriâ o Vojselke). *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*, 2011, T. 2(10), с. 11–28.]

[28] КЛОСС, Борис Михайлович. *Никоновский свод и русские летописи XVI–XVII вв.* Москва: Наука, 1980. [KLOSS, Boris Mihajlovič. *Nikonovskij svod i russkie letopisi XVI–XVII vv.* Moskva: Nauka, 1980.]

- [29] Лицевой летописный свод XVI века. *Русская летописная история. Книга 6: 1242–1289 гг.* Подгот. Е. Н. Казакова и др. Москва: Фирма АКТЕОН, 2014. [Licevoj letopisnyj svod XVI veka. *Russkaâ letopisnaâ istoriâ. Kniga 6: 1242–1289 gg.* Podgot. E. N. Kazakova i dr. Moskva: Firma AKTEON, 2014.]
- [30] ЛЮБЫЙ, Андрей Владимирович. Династия святых: Праекты стварэння культу святога ў Вялікім Княстве Літоўскім у XIII – XVI ст. *Beatitudo Non Est Virtutis Praemium Sed Ipsa Virtus – Счастье не в награде за доблесть, а в самой доблести.* Материалы международного научного круглого стола, посвященного 70-летию юбилею профессора В. А. Федосика. Минск, 9 Февраля 2021 г. Ред. И. О. Евтухов. Минск: БГУ, 2021, с. 197–204. [LŪBY, Andrej Vladimirovič. Dynastyâ svâtyh: Praekty stvarënnâ kul'tu svâtoga ў Vâlikim Knâstve Litoŭskim u XIII – XVI st. *Beatitudo Non Est Virtutis Praemium Sed Ipsa Virtus – Ščasťe ne v nagrade za doblest', a v samoj doblesti.* Materiali mеždunarodnogo naučnogo kruglogo stola, posvâšennogo 70-letnemu ŭbileŭ professora V. A. Fedosika. Minsk, 9 Fevralâ 2021 g., Ped. I. O. Evtuhov. Minsk: BGU, 2021, s. 197–204.]
- [31] МАРТЫНЮК, Алексей Викторович. История Великого Княжества Литовского в миниатюрах Лицевого летописного свода XVI века. *Lietuvos pilyis*, 2011, Nr. 6, p. 149–163. [MARTYNŪK, Aleksej Viktorovič. Istoriâ Velikogo Knâžestva Litovskogo v miniatŭrah Licevogo letopisnogo svoda XVI veka. *Lietuvos pilyis*, 2011, Nr. 6, p. 149–163.]
- [32] МОРОЗОВ, Валентин Викторович. Лицевой свод в контексте отечественного летописания XVI века. Москва: Индрик, 2005. [MOROZOV, Valentin Viktorovič. *Licevoj svod v kontekste otečestvennogo letopisaniâ XVI veka.* Moskva: Indrik, 2005.]
- [33] Новгородская Первая Летопись старшего и младшего изводов. Под ред. и с предисл. А. Н. Насонова. Москва–Ленинград: Издательство АН СССР, 1950. [Novgorodskaa' Pervaâ Letopis' staršego i mladšego izvodov. Pod red. i s predisl. A. N. Nasonova. Moskva–Leningrad: Izdatel'stvo AN SSSR, 1950.]
- [34] ПАШУТО, Владимир Терентьевич. Образование Литовского государства. Москва: Издательство Академии Наук СССР, 1959. [PAŠUTO, Vladimir Terent'evič. *Obrazovanie Litovskogo gosudarstva.* Moskva: Izdatel'stvo Akademii Nauk SSSR, 1959.]
- [35] ПАШУТО, Владимир Терентьевич. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. Москва: Издательство Академии Наук СССР, 1950. [PAŠUTO, Vladimir Terent'evič. *Očerki po istorii Galicko-Volynskoj Rusi.* Moskva: Izdatel'stvo Akademii Nauk SSSR, 1950.]
- [36] ПОДОБЕДОВА, Ольга Ильинична. Миниатюры русских исторических рукописей: К истории русского Лицевого летописания. Москва: Наука, 1965. [PODOBEDOVA, Ol'ga I'inična. *Miniatŭry russkih istoričeskikh rukopisej: K istorii russkogo Licevogo letopisaniâ.* Moskva: Nauka, 1965.]
- [37] Полное собрание русских летописей. Т. 10: Летописный сборник, именуемый Патриаршею или Никоновскою летописью. Ред. А. Ф. Бычков. Санкт-Петербург: Типография Министерства Внутренних дел, 1885. [Polnoe sobranie russkih letopisej. T. 10: *Letopisnyj sbornik, imenuemyj Patriaršeŭ ili Nikonovskoiu letopis'ŭ.* Red. A. F. Byčkov. Sankt-Peterburg: Tipografiâ Ministerstva Vnutrennih' del', 1885.]
- [38] ТИЩЕНКО, Алексей Сергеевич. Русский мир и его признаки в „Переписке Андрея Курбского с Иваном Грозным“. *Известия Южного федерального университета. Филологические науки*, 2022, Т. 3, с. 80–93. [TIŠENKO, Aleksej Sergeevič. Ruskij mir i ego priznaki v „Perepiske Andreâ Kurbskogo s Ivanom Groznyn“. *Izvestiâ Ūžnogo federal'nogo universiteta. Filologičeskie nauki*, 2022, T. 3, s. 80–93.]
- [39] ТОЛОЧКО, Петро Петрович. Литовский князь Войшелк в русских летописях. *Ruthenica*, 2006, Т. 5, с. 117–27. [TOLOČKO, Petro Petrovič. Litovskij knâž' Vojšelk v russkih letopisâh. *Ruthenica*, 2006, T. 5, s. 117–27.]

[40] ФИЛИОШКИН, Александр Ильич. *Изобретая первую войну России и Европы: Балтийские войны второй половины XVI в. глазами современников и потомков*. Санкт-Петербург: Дмитрий Буланин, 2013. [FILUŠKIN, Aleksandr Il'ič. *Izobretaâ pervuij vojnu Rossii i Evropy: Baltijskie vojny vtoroj poloviny XVI v. glazami sovremennikov i potomkov*. Sankt-Peterburg: Dmitrij Bulanin, 2013.].

[41] ЯНУШКЕВИЧ, Андрэй Мікалаевіч. Захоп Полацка маскоўскім войскам у 1563 г. *Commentarii Polocenses Historici* = Полацкія гістарычныя запіскі, 2005, Т. 2, с. 5–12. [ĀNUŠKEVIČ, Andrėj Mikalaievič. Zahop Polacka maskoŭskim vojskam u 1563 g. *Commentarii Polocenses Historici* = Polackiâ gistoryčnyâ zapiski, 2005, T. 2, c. 5–12.].

VYTAS JANKAUSKAS

The Image of Mindaugas's Son Vaišelga in the Illustrated Chronicle Code

Summary

Vaišelga was the Grand Duke of Lithuania and a son of Mindaugas, the only king of Lithuania. He was an extraordinary historical figure whose life followed a complex and unconventional path. According to the sources, Vaišelga converted to Orthodox Christianity while residing in Novogrudok, and this conversion is described as a miraculous event. It fundamentally transformed his character: after baptism, he became as meek as a lamb. Vaišelga later embraced monastic life and undertook a pilgrimage. At the same time, he remained connected to the political affairs of his father Mindaugas. His most significant political engagement, however, took place only after Mindaugas's death. Seeking to avenge his murdered father and restore justice, Vaišelga temporarily left the monastery for three years and assumed the role of a political leader.

This article examines how Vaišelga was portrayed in the Illustrated Chronicle Code (*Litsevoi letopisnyi svod*), produced in the circle of Tsar Ivan the Terrible. The account of Vaišelga's life in this work is based primarily on one of the earliest biographical narratives about him, which is preserved in the First Novgorod Chronicle. This account enjoyed considerable popularity within the chronicle tradition of Eastern Rus'. However, the Nikon Chronicle, compiled in Moscow, supplemented this narrative with additional biographical information about Vaišelga. It is possible that its compilers drew upon a tradition of Western Rus', since the expanded account of Vaišelga's life preserves details that are absent from the eastern chronicle tradition. It was precisely the text of the Nikon Chronicle that served as the basis for the version incorporated into the Illustrated Chronicle Code.

The depiction of Vaišelga's life in the Illustrated Chronicle Code represents one of the earliest extensively developed narratives devoted to the history of Lithuania. Earlier episodes concerning Lithuania had never received such a detailed treatment. The narrative begins with the account of Mindaugas's assassination and concludes with the story of Vaišelga's own death.

It must be emphasised that the portrayal of Vaišelga was closely connected with the political ambitions of Muscovy in the sixteenth century. Both Lithuania and Vaišelga himself are presented in a distinctly biased manner, with information derived

from the First Novgorod Chronicle adapted to serve the interests of the Muscovite elite. Furthermore, Vaišelga is depicted as a prince who fought against the pagans in Lithuania, baptised the country into Orthodox Christianity, and ultimately entrusted Lithuania to the Orthodox prince Andrei Danylovich. This constitutes a deliberate distortion of the historical narrative. Although it draws upon thirteenth-century sources, it selectively reshapes and reinterprets them to support a particular ideological message.

In conclusion, Vaišelga's life was consciously reinterpreted and brought into renewed prominence in sixteenth-century Muscovy. His role as an Orthodox prince was highly valued, but even more important was his portrayal as a figure who laid the foundations for the spread of Orthodoxy in Lithuania. This interpretation clearly aligned with Muscovy's political objectives regarding Lithuania. Since Muscovy regarded itself as the Third Rome and the protector of Orthodox Christianity, Vaišelga's image proved particularly useful in constructing a narrative about the origins of Lithuania. Rather than representing an objective historical account, this narrative should be understood as a work of political propaganda reflecting the ambitions of Ivan the Terrible and the Muscovite ruling elite toward Lithuania.

Keywords: Vaišelga, saint, hagiography, Ivan the Terrible, Illustrated Chronicle Code, propaganda